

Mångbruk av skogar och ökad tillgång till rekreativsmojligheter

Jakt, bär- och svamplockning och hälsofrämjande rekreation hör till de vanligaste mångbruksformerna.
Bild: © Erkki Oksanen.

Vi har många möjligheter att utnyttja och använda skogen. För en skogsägare är det bra att känna till vilka andra nyttigheter den egna skogen kan producera förutom virke för försäljning. På vissa ställen kan det vara en bra lösning att pruta på virkesproduktionen och i stället satsa på att öka skogens rekreativsvärde.

Samordning av nyttjandeformer

Skogsägaren beslutar om hur olika bruksformer - virkesproduktion, tryggandet av mångfalden och övriga bruksformer - ska betonas och jämkas samman på den egna skogsfastigheten. Skogen kan skötas på många olika sätt inom ramen för hållbart skogsbruk, och olika mål kan betonas utgående från ägarens synpunkter och värderingar. Mångbruket förutsätter samordning mellan olika målsättningar.

Mångbruksformer

Om man främjar mångbruket av skogen ökar man samtidigt också acceptabiliteten för andra skogsbruksåtgärder bland allmänheten. Mångbruk kan också ingå som en del i ekonomiskogsbruket, man kan till exempel arrendera ut ett landskap genom ett avtal om köp av rekreativsvärde.^[1]

Skogarnas mångbruk består i Finland främst av friluftsliv och rekreation och av bär- och svampplockning med stöd av allemansrätten. Av finländarna sysslar 58 % med bär- och 40 % med svampplockning.^[2] Skogen är också ofta en miljö där man får vardagsmotion och bedriver motionsidrott. Finländaren utnyttjar naturen för rekreation i medeltal 170 gånger om året. Också jakten är en viktig del av skogarnas mångbruk, i Finland finns 212 000 aktiva jägare.^[3]

Nationalparkerna ger den grundläggande infrastrukturen för naturturismen, men de privata skogarnas betydelse för turismen ökar hela tiden. Inom vårdsektorn kan skogen utnyttjas för rehabilitering. Då produktifieringen av skogens ekosystemtjänster fortsätter att utvecklas, kommer inkomsterna från mångbruket att få allt större betydelse. Nya produkter, t.ex. så kallade kompensationskogar och tystnads- eller upplevelseturism, är beroende av att man i ekonomiskogsbruket beaktar de här nya produkternas krav på skogens struktur.

Rekreatjons- och välfärdstjänster påverkar människans fysiska, mentala och sociala hälsa. Bild: © Airi Matila.

Allemansrätten

Finländarna är vana vid att röra sig i skogen och att utnyttja allemansrätten. Allemansrätten innebär att alla som bor eller vistas i Finland har rätt att nyttja naturen utan att be markägaren om tillstånd. Den som utnyttjar allemansrätten svarar själv för att ingen skada uppstår eller att inte markägarens nyttjande av sin mark försvåras. Om man håller sig inom ramen för allemansrätten kan man alltså nyttja naturen utan tillstånd av markägaren och utan att betala någon ersättning. Lagstiftningen ställer ändå vissa gränser för nyttjandet.

Rekreation och friluftsliv

Rekreatjonsbruket av skogen innebär all slags vistelse i skogen under fritiden. En skogsägare kan sköta sin skog så att den lämpar sig för både den egna rekreationen, men samtidigt också för andras rekreation.

För många skogsägare erbjuder arbete i den egna skogen rekreation och omväxling till vardagen och arbetslivets stress. Då är inte produktiviteten i skogsarbetet det viktigaste, utan möjligheten till naturupplevelser och hälsofrämjande motion.

Skogar som lämpar sig för friluftsliv är mångsidiga, det är tryggt att vistas i dem, de bjuder på upplevelser och är lätta att nå. Genom olika skogsvårdsåtgärder kan man förstärka de här egenskaperna, t.ex. genom att öppna upp landskapet, gynna olika slags trädslag och använda olika skogsvårdsmetoder. Skogar med varierande struktur är intressanta och rika på upplevelser för besökaren.

Efterfrågan på friluftsliv och rekreation kan ge nya affärsmöjligheter för skogsägaren. Skogsägaren kan producera rekreatjons- och välfärdstjänster affärsmässigt i sin skog genom avtal med t.ex. naturföretagare. Det innebär att en naturföretagare eller någon annan som vill utnyttja ett skogsområde för en viss tid ingår ett skriftligt avtal med skogsägaren om hur området ska skötas och användas, till exempel i fråga om att bygga konstruktioner och att ta hand om avfallshantering.

Skogen är en källa till välbefinnande som kan ge skogsägaren tilläggsinkomster till exempel i form av stuguthyrning. Bild: © Airi Matila.

Bär, svamp och andra naturprodukter

Bär- och svampplockning och insamling av lav och andra naturprodukter utgör en viktig del av skogarnas mångbruk. Produktionsförutsättningarna för dem är bäst i skogar som är mångsidiga till sin struktur och trädslagssammansättning. De inkomster som naturprodukterna inbringar kan vara betydande både privatekonomiskt och lokalt sett.

Skogsägarens val av skogsvårdsmetoder påverkar vilka och hur mycket naturprodukter som finns att tillgå i skogen. Olika arter kräver olika slags miljö; en åtgärd som gynnar en art kan vara ogynnsam för en annan.

Av skogsbären är det lingon och blåbär som står för de största volymerna. Båda gynnas av gallringar som ger mer ljus och värme i fältskiktet. Lingon drar nytta av förnyelseavverkningar då tillgången på ljus och värme tillfälligt ökar. Blåbär tar ofta skada av förnyelseavverkningar då solgasset blir för starkt och ståndorten för torr för blåbär. Skogsförnyelse och markberedning och den ökade konkurrensen från gräs och örter efter förnyelsen minskar vanligtvis blåbärs- och lingonskörden.

Hallon gynnas av förnyelseavverkningar. Bördiga ståndorter får rikliga hallonsnår när tillgången på ljus och kväve ökar. Hallonsnåren på förnyelseytor och i plantskogar går snabbt tillbaka när plantskogen blir äldre.

Hjortron kan i viss mån tåla dikning av torvmarker och kan ge bär ännu i torvmarkens dikningsfas och förändringsfas. Avverkningar minskar däremot hjortronskörden. När träden tas bort blir mikroklimatet mera extremt och frost, hårda regn och hård vind kan lättare orsaka skador under blomningen. Tranbär tål inte dikning utan försvinner snabbt när vattennivån sjunker. De bästa tranbärsställena är trädlösa mossar som lämnats odikade. Att återställa torvmarker med låg virkesproduktion kan vara motiverat med tanke på större bärskördar.

I Finland finns många ätbara svampar. Matsvamparna har varierande krav på växtplatsen, och vilken inverkan skogsbruket har varierar mellan olika svamparter. I plantskogar finns lite matsvamp, men redan vid tidpunkten för första gallringen brukar det finnas matsvampar att plocka. På körstråk och stigar hittar man ofta kantareller. Av handelssvamparna har framförallt stensoppen (karljohansvamp) blivit en ekonomiskt sett viktig produkt från skogen.

Att marknadsföra ätbara naturväxter som ekologiskt producerade förutsätter att såväl insamlingsområdet som den företagare som plockar produkterna och den som marknadsför dem är registrerade i kontrollsystemet för ekologisk produktion. På ekologiska områden får varken konstgödsel, växtskyddsmedel eller hjortdjursrepeller användas och inte heller urea för bekämpning av rotticka. Tillåtna ämnen är bland annat träaska för markförbättring, polyedervirus för att bekämpa tallstekel och pergamentsvamp för att bekämpa rotticka. [\[4\]](#)

Fönsterlav är det värdefullaste dekorationsmaterialet i våra skogar. Fönsterlav plockas framförallt i Ule älvdal, Kajanalands och längs Bottenvikens kust. Den trivs i sandiga, virkesrika skogar. Den plockas för hand och den vackraste fönsterlaven väljs ut som dekorationsmaterial. Omdrevet för plockning på ett område är cirka sju år. Den som plockar lav ska först avtala med markägaren om pris och mängder.

Smultron, duntrav (mjölkört), hallon, älggräs och harsyra hör till de vilda örter som trivs i våra skogar. Deras blad, barr, blommor, frön, bär, rötter eller hela växten kan användas som mat, krydda, i drycker, medicin och i kosmetika.

I Finland är vi vana att använda björksav som dryck. I andra delar av världen används saven också i hårvårdsprodukter och i kosmetika. Sav är en vätska som i början av växtsäsongen strömmar i lövträdens kärlvävnader. Saven innehåller olika sockerarter, proteiner, aminosyror, enzymer samt mineralämnen och spårämnen. Savningsperioden är mycket kort. När björkens löv spricker ut slutar saven stiga och savningsperioden är över.

Kåda fås från barrträd och är en blandning av eteriska oljor och hartsämnen som skyddar trädet mot bakterier och andra skadegörare. Kåda har visat sig vara ett effektivt läkemedel vid vård av sår, brännskador och infektioner. Man kan också använda kåda som tuggummi för god munhygien.

Sprängticka är svamp som bryter ner lövträdens ved, framförallt hos björk. Svampen förekommer allmänt i hela landet. Sprängtickan ger i levande träd upphov till en svart knöl med oregelbunden form. Användningen av sprängticka har ökat både i enskilda hushåll och som kommersiell produkt som en följd av de hälsoverkningar den förmodas ha. Sprängticka får endast plockas med tillstånd av markägaren.

Bär, svamp och andra naturprodukter som tas tillvara används ofta i familjen eller den närmaste kretsen, men en del köps också upp av handeln. Under år 2020 var inkomsterna från bär- och svampplockning sammanlagt 20,7 miljoner euro, varav blåbär 10 miljoner euro och lingon 8 miljoner euro. Resten fördelades mellan övriga bär och svamp. Bild: © Erkki Oksanen/Luke.

Beakta mångbruket: friluftsleder

Friluftsleder, stigar och konstruktioner såsom informationsskyltar och rastplatser ökar rekreatjonsvärdet hos en skog. De avtal som eventuellt har ingåtts beträffande den här infrastrukturen bör beaktas i samband med förnyelseavverkning, markberedning och andra skogsbruksåtgärder. Också i övrigt är det att rekommendera att man ser till att inga stigar skadas eller blir svårframkomliga.

Viltvård i skogsbruket

Viltvården inom skogsbruket syftar till att ta hänsyn till skogshönsfåglarnas och det övriga viltets livsmiljöer. Viltvård och en kontrollerad justering av populationerna är en viktig del av ett övergripande hållbart skogsbruk.

Läs mer: Skogsvårdens åtgärder | [Viltvård i skogsbruket](#)

Vård av skogslandskapet

Det är skäl att värna om landskapsvården på objekt som tydligt påverkar närmiljön eller landskapet. Sådana objekt finns på backkrön, fjäll, åsar, bergskullar, i strandskogar, på öar, vid vägkanter och i skogsbryn i odlingslandskapet. Det går att göra närmiljön vackrare genom att framhäva enskilda grova träd, stora flyttblock, berg och kulturarv. Enstaka naturvårdsträd som lämnas som landskapsträd är ståtliga och ger betraktarens öga en fixpunkt i landskapet. En landskapsmässigt lyckad lösning betjänar också mångfalden och vattenvården.

Läs mer: Skogsvårdens åtgärder | [Vård av skogslandskapet](#)

Behandling av skogar på renskötseområdet

Renskötsel är en viktig näring i norra Finland både för den regionala ekonomin och för områdets livskraft och kultur. Fastän de krav som renskötseln och skogsbruket ställer på markanvändningen till en del avviker från varandra, kan både renskötsel och skogsbruk utövas på samma områden. Det centrala är att de som brukar skogarna känner till vilka behov olika näringar har.

Beakta renskötseln i skogsbruket

Rekommendationen är att man vid behandling av områden som är viktiga för renskötseln diskuterar med det lokala renbeteslaget och att man beaktar renskötseln i skogsbruket. I § 53 renskötsellagen (848/1990) är det stadgat att statens myndigheter på statens marker ska förhandla med företrädare för det berörda renbeteslaget vid planering av åtgärder som väsentligt inverkar på renskötseln. Från 2002 har det funnits ett avtal om hur renskötseln och Forststyrelsens verksamhet ska sammanjämkas på statens marker. Det nuvarande avtalet är från år 2013.

Nästan alla skogsbruksåtgärder påverkar renskötseln, renarna och speciellt deras tillgång på föda. Exempelvis avverkningar minskar tillgången på renarnas viktigaste föda, hänglavar. Därför är rekommendationen att granbestånd med hänglavar ska avverkas på vårvintern. Då blir de hänglavar som växer på kvistarna föda åt renarna just under den period som är viktig med tanke på tillgången på föda.

Speciellt på följande områden har skogsvårdsmetoderna stor betydelse för rennäringen:

- vinteruppehållsområden, speciellt områden med marklavar och hänglavar
- kalvningslanden, lugna fjäll- och åssluttningar där snön smälter tidigt på våren samt myrar
- renarnas flyttleder både mellan betesområden och till renskiljningsstängsel
- miljöer nära renstängsel och renskiljningsplatser.

Skogscertifieringens krav beträffande mångbruket

Skogscertifieringen (FSC och PEFC) främjar skogarnas mångbruk. Skogscertifieringen ställer bl.a. krav på framkomligheten längs friluftsleder, möjligheten till jakt och viltvård samt insamling av naturprodukter.

FSC-certifieringen

Enligt FSC-certifieringen bör skogsägaren skapa förutsättningar för mångbruk i sin skog genom att gynna sådana åtgärder som på lång sikt beaktar t.ex. svamp- och bärplockning och viltvård.

Skogsägaren förutsätts beakta sådana leder och konstruktioner som är viktiga för naturturismen och rekreatjonsbruket:

- Genom att bevara friluftsleder, markerade stigar och konstruktioner på områden med rekreatjonsområdesbeteckning på markdispositionsplanerade områden.
- Genom att genomföra skogsförnyelser på ett småskaligt sätt då de görs i närheten av friluftsleder som är utmärkta i landskapsplanen.
- Skogsägaren kan inte heller begränsa användningen av skogsbilvägar utan giltiga grunder.

Skogsägaren tar i beaktande följande viltvårdssynpunkter:

- I samband med skogsvårdsåtgärder bevarar skogsägaren sådana våtmarker och försumpade sänkor som är viktiga för viltet.
- I barrträdsdominerade skogar bevarar skogsägaren sådana arter som är viktiga för viltet (en, asp, al, rönn och sälg).
- Skogsägaren bevarar sådana torvmarker som viltmiljöer där dikning inte har lett till ökad virkesproduktion och som det inte är förnuftigt att istandsättningsdika.

Kända spelplatser för tjäder markeras i skogsbruksplanen och beaktas på följande sätt i samband med skogsvårdsåtgärder:

- I samband med skogsförnyelse görs högst 0,5 ha stora förnyelseytor eller, om de är smala, högst 1 hektar stora, för att upprätthålla ett tillräckligt skogstäck och variation i skogslandskapet.
- Viltbuskagen och ristäcket bevaras i alla skeden av skogsvården.

PEFC-certifieringen

Enligt PEFC ska man säkerställa rättigheterna enligt allemansrätten och framkomligheten längs friluftsleder.

Att röra sig och vistas i skogen samt att plocka naturprodukter i skogarna är möjligt med stöd av allemansrätten.

Framkomligheten längs med friluftsleder upprätthålls för att främja skogarnas mångbruk. På friluftsleder utförs varken markberedning eller stubbrytning och inga kvistar och toppar lämnas kvar på dem. Fasta konstruktioner för friluftslivet får inte röras vid skogsvårdsåtgärder.

Skogs- och jaktorganisationerna samarbetar för att förhindra viltskador. Viltets levnadsförutsättningar tryggas också genom att lämna snår och trädslagsblandning i alla åtgärder i skogen.

PEFC främjar också spridning av information om insamling av ekologiska naturprodukter.

Läs mer om ämnet: Skötsel av en skogsfastighet | [Hållbar skötsel och användning av skog](#)

Litteratur

1. Matila, A. & Lindén, M. 2012. Talousmetsät sulautuvat maisemaan. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio.
2. Ulkoilutilastot 2010. Luonnonvarakeskuksen MetINFO -Metsätietopalvelut.
<http://www.metla.fi/metinfo/monikaytto/>
3. Metsästystilastot 2013. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen tilastoja.
4. Luonnonmukaisen tuotannon ohjeet 5. Keruutuotanto. 2009. Eviran ohje 18221/1